

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0109

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

est durum & nodosum, atque ob gravitatem ab incolis raro in usum vocatur ad ædificationem: Hoc autem commune habent cum Europæis glandibus, quod maturæ ex caliculis decidant cum sonitu quodam, quod incolæ dicunt ad proximas accedere arbores, acsi nullas alias vellent admittere. Porci ac præsertim apri quam maxime has expetunt, ita ut incolæ vix ad ipsam accedere audeant apros timentes, qui tum temporis quam maxime ibi degunt, quum fructus decidunt. Hos incolæ sartagine torrent, donec cortex exterior dehiscat, quum non ingratum spirant odorem, tumque ejus nucleum comedunt.

Javani binas ejus faciunt species, nominantque Sarangan. Major fructum gerit tenui obductum putamine, qui edulis est instar Castanearum. Minor & dura glans Bangayensis est inedulis.

Tabula Quinquagesima Sexta

Ramum exhibet *Quercus Moluccæ*.
Ubi Litt. A. majus denotat folium,
B. Vero majorem ejus fructum.

CAPUT QUINQUAGESIMUM.

Casuarina Litorea. Caju Tsjammara.

Casuarina duplex est, litorea nempe & montana, sed tam parum differunt, ut utrasque uno comprehensuri simus capite.

Primo. *Casuarina litorea* sabinæ species esse videtur, ingens est arbor forma Abietis sed humilior, nec ejus truncus adeo rectus est, at parum incurvus, plerumque vix virum crassus, inveniuntur autem, quas bini vix complecti possunt viri. Ejus cortex externe cinereus est & nigricans quasi adustus, tenuiter fissus atque rugosus, durus, nec calamo crassior: Rami sunt pauci, ac plerumque ad latera extenduntur, in plurimos divisi ramulos, in quorum summo folia locantur arcte sibi juncta, fasciatim quasi dependentia forma capillitii feminei, seu instar caudæ equinæ, ac quodvis folium a duodecim ad octodecim pollices longum est, ex plurimis geniculis formatum, a quadraginta nempe ad quadraginta octo instar Hippuris: Quodvis vero geniculum transversalem circiter digitum longum est, inferne acuminatum, superne angulosum exhibens caliculum, cui apex subsequenter articuli infigitur, quo sibi firmiter junguntur. Horum color cæsius est, sed articulus, ubi infigitur, albicat, nec notabilem præbet saporem, uti nec cortex, qua in re a vera differt Sabina.

Petioli, ex quibus hæ caudæ dependent, inferius squamosi sunt, nudi, ac rugosi, atque superne in talia desinunt capitula. Inter inferiora folia in nudo petiolo flosculi excresecunt squamosi ac fusci, capitula mentientes, singulari brevique insidentes petiolo, qui in fructus excresecunt, qui squamosæ sunt nuculæ, *Cypressi* fructus quodammodo æmulantes, sed minores, digitum crassæ, vix ejus articulum longæ, frustra confessorum volvulorum seu bacellorum referentes, ex plurimis acutis tuberculis constantes, primo glaucæ, dein xerampelinæ, instar siccorum foliorum, quodvis vero tuberculum seu verrucula in binas sese aperit duras squamas, Pontificalem referens mythram, inter has alia tenuis reconditur squamula ad summum crassiuscula, acsi arenæ granulum ibi lateret, quod verum hujus arboris semen est; totus vero fructus suprema sua plana parte rotam repræsentat, nec separatur, licet decidat, uti id in cunctis strobili speciebus obtinet.

Ex tota arbore nulla exstillat pinguedo gummi vel refinam referens, sic neque in ullis ipsius partibus ullus observatur resinofus odor vel sapor, qua in re tam a Sabina, quam a cæteris Abietis speciebus differt, cortex vero parvam exhibet adstrictionem, præsertim ejus succus rubens, qui ex viridi fauciatoque cortice, licet rarus, exstillat, folia ingratum fatuumque præbent saporem; subtilis tamen in ligno latet pin-

wegens zyne swaarte by de Inlanders weinig gebruikelijk tot den huisbouw. Dit bebbenze nog gemeen met de Europische Ekelen, datze in de rypheid uit baare buyzen vallen met een geluyt, bet welk de Inlanders noemen na de naaste boomen toeschieten, als of ze geen andere by bun wilden lyden. De Varkens, inzonderheid de wilde, zynder zeer graag na, en derft geen Inlander daar omtrent komen, uit vreeze van de wilde Varkens, die zig als dan daar onder ophouden, als de vruchten afvallen. De Inlanders rooften ze in een pan, tot dat de buytenste schaal berst, wanneerze niet aangenaam van reuk zyn, en de pit opeeten.

De Javanen maken hier van twee soorten, en noemenze Sarangan. De groote draagt een vrucht met een dunne schaal, welke eetbaar is als Kastanjes; de kleine is een kleyne Eykel, op Bangay groeyende, en oneetbaar.

De zes- en vyftigste Plaat

Vertoont een Tak van de Moluxe Eyke-Boom.
Alwaar Litt. A. een grooter blad,
En B. een groter vrucht aanwyft.

L. HOOFDSTUK.

Strandt Casuaris-Boom.

Den Casuaris-boom is tweederley, te weten strand- en berg-Casuarina, dog van zo kleynen onderscheid, dat wy ze beide in een Kapittel beschryven zullen.

Eerstelyk: Casuarina litorea of strand Casuaris-boom, schynt een geslagt van de Sabina te zyn, het word een volslagen boom, in de gedaante van een Dennen-boom, dog lager, en den stam is zo regt niet, maar een weinig bogtig, in 't gemeen niet boven een man dik, dog men vind 'er, die wel twee mannen omvademen moeten. De schorsse is van buyten graauw en swartachtig, als verbrand, syn gescheurt en ruyg, hard, en niet dikker dan een schaft. De takken zyn weinig, en staan meest ter zyden wyt, in veele ryskens verdeelt; aan 't uytterste derzelver staan de bladeren dicht op malkander, en met boschen afhangende, in maniere als vrouwe-lokken, of een quast van paardsbayr gemaakt, dog wel driemaal zo dik; ieder blad van twaalf tot agtien duymenlang, en uit veele leden gemaakt, te weten van veertig tot agt- en veertig, gelyk de Hippuris: Yder lid is omtrent een dwersvinger lang, agter spits, en vooren een boekig kelkje vertonende, daar de spits van 't volgende lid ingelaten wert, en egter vast aan malkander hangende: Van verwe graauw-groen, dog yder lid, daar 't ingelaten wert, is witagtig, en van geen merkelyken smaak, gelyk ook de schorsse is, waar in by van de regte Sabina verschilt.

De steelen, daar deze lokken aan hangen, zyn achter schubagtig, bloot van bladeren, en ruyg van vooren, in diergelyke hoofdekens eyndigende. Tusschen de agterste bladeren, en aan de bloote steelen, komen kleene schubagtige en bruyne bloempjes, of wel meer knopjes voort, yder op een byzonder kort steeltje staande, waar uit de vruchten werden. Dezelve zyn schubagtige nootkens, de vruchten van Cypressen eenigzints gelyk, dog kleender, een vinger dik, en qualyk een lid lang, stukken van doorgesneden stokjes of rollen verbeeldende, van veele spitze pukkeltjes gemaakt, eerst spaans-groen, daar na donker geel, gelyk drooge bladeren, en ieder pukkeltje of wratje opent bem in twee harde schubben, verbeeldende als dan een Bisschopsmyter; daar tusschen leyd een ander dunne schubben aan 't uitterste eynd, dikachtig, als of 'er een zand-korreltje in verborgen lag, 't welk bet zaad van dezen boom is, met 't bovenste vlakke eynd vertonenze een rad, en de gebeeel vrucht blyft aan malkander, al valtze af, gelyk alle soorten van Pyn-appels.

Uyt den gebeelen boom komt geen vettigheid, die na gom of bers gelykt, zo is ook geen bersachtige smaak nog reuk in alle zyne deelen, waar in by wederom zo van de Sabina, als alle soorten des Dennen-booms verschild, dog gevoelt men in den bast een kleene verandering, inzonderheid in 't roodachtige zap, die uit de groene en gequetste schorsse, boewel schaars loopt; de bladeren zyn vies en laf van smaak. Daar moet egter een subtile vettigheid in 't bout



pinguedo, parum enim ficcatum facillime ardet, ingentem excitat calorem, ac duos generat carbones.

Lignum ex cinereo & pallide ruffo variegatum est, gravissimum, durum, solidum, & durum, immo ipsum Nani lignum superat, praesertim si ex vetustis conligatur arboribus, nihilominus tamen per longitudinem facile finditur. Multas gerit venas seu strias oblique inter sese decurrentes, inque iis aliae minores observantur venulae naturalissime plumas referentes avis Casuarii, saltem melius quam folia, estque porro nodosum, nec facile elaboratu.

Paleaceum semen in arenam prolapsens radices emit, intricatasque format glebularum ac si capillitii congeries essent, quales in radicibus fibrillis observantur vastarum arborum.

Casuarina montana haud multum differt a priori, sed ejus coma est densior, folia multo sunt minora ac breviora, quatuor vel quinque pollices longa, atque genicula, ex quibus constant, subtilia quoque sunt instar vulgaris lintei, graminei viridis coloris, sicca vero nigra, litorea vero species cinerea est: Hoc quoque discrimen habet, quod ramuli nempe terrestres speciei magis sunt extensi, atque in multo minores sese dividunt ramulos, quorum quisque penicillum quasi foliaceum exhibet, e contra in litorea specie folia ex ipsis majoribus progerminant ramulis, ac simul magnum formant penicillum: Trunci cortex aequalior ac magis ruffus est quam praecedentis.

Fructus non sunt oblongi, sed rotundi magnitudine sclopeti, nec ita frequentes post folia erumpunt ac in praecedenti, sed in ramulorum summo progerminant, ex similibus formati squamis instar episcopalis mythrae, non autem adeo regulares locantur quam in praecedenti, atque inter illas albicans conspicitur squama, quae semen arboris est, totusque fructus non disrumpitur, licet decidat, in utrisque vero speciebus raro hoc paleaceum invenitur semen, quum, quamprimum fructus maturescunt, mythrae sese aperiant, illudque prolapsatur, ventoque disjiciatur: Lignum praecedenti simile est, vel paulo magis ruffescit, ac facilius finditur.

In Celebes parte Orientali terrestres *Casuarinae* invenitur species, quae truncum gerit crassissimum: Ejus folia sunt leviora & crassiora quam Amboinensis. Fructus magnitudinem Limonis Nipis habent, non obscure lutei seu ruffi, sed cinerei, atque undique magnis cincti Mythis, quae latius dehiscunt, in harum centro longa tenuisque locatur squama ad posticam seu crassam ipsarum partem, in qua vis seminalis latet.

Prima species seu *Casuarina terrestris* nullibi crescit nisi in planis arenosisque litoribus, immo saepe in tam sterilibus locis, in quibus nullum propullulat gramen, ac potissimum in incultis litoribus ac parvis planisque insulis.

Alter species circiter ad bombardae projectum in ipsa crescit terra, vel paulo ulterius, potissimum in planis montibus soli bene expositis ad silvarum oras, & circa *Caju Puti* arbores, uti & ad ripas magnorum ac planorum fluminum, non multae simul, uti praecedens, sed plerumque solitariae, atque hinc inde una alterave.

Apud Arabem *Beitharidem*, mentio fit arboris *Dyudar* Perfice vocatae, quod interpretatur *Dæmonum arbor*, diciturque species esse *Sabinae Indicae*. Puto nostram esse *Casuarinam*, quae & hinc *Dæmonum arbor* vocatur, quum peculiaris stridor seu sibilus in illa audiat, si ventus flet, sicuti in *Abiete*, cujus causa a plebe incognita putat a dæmonibus hunc provenire in arbore hospitantibus.

Mihi accidit circa annum 1662, quod ramus talis arboris mihi transmitteretur ex Ternata a principe quodam, qui putabat, mihi ignotam esse hanc arbo-rem, & cum quadam admiratione scribebat, ramum esse arboris, in qua Orpheus cuncta sua fila movere & ludere audiebatur, si ventus flaret.

Nomen. Latine *Casuarina*, ac prima cognomine *litorea*, & altera *montana*, qui autem hanc pro *Sabina Indica* vult habere, per me licet, mixtam enim fateor gerere hanc arborem formam inter *Sabinam*, *Abietem*, & *Cupressum*. Belgice *Casuaris-Boom*, a foliorum forma. Malaice *Caju Tsjammar*, h. e. arbor *Circinnorum*, e lon-

't bout steeken, want slegts een weinig gedroogt zynde, brand zeer ligt, geeft een sterke bitte, en zet een duurzame kool.

Het hout is uit den graauwen, en ligt-roffen gemengt, zeer swaar, digt, massief, en hart, als een Nani zyn mag, inzonderheid als 't van zodanige boomen komt, die ter degen oud zyn, niet te min in de lengte splytende. Het heeft veele aderen ofte streepen, die schuyns door malkander loopen; en aan dezelve ziet men nog andere korte kleene adertjes, zeer naturel verbeeldende de pluymen van een Casuaris-vogel, immers beter dan de bladeren. Voorts is 't zeer warrig, en niet glad om te werken.

Het kasachtige zaai in 't puure zand vallende, wortelt aldaar, en maakt verwerde klontertjes als of het bayrlokken waren, diergelyken men ook aan de veselingen der wortelen van de groote boomen ziet.

De Berg-Casuaris-Boom, verschilt niet veel van de voorgaande, het loof hangt digter, de bladeren zyn veel korter, te weten van vier tot vyf duymen lang, als mede de leden, daar wyt ze gemaakt zyn, subtiler, te weten als gemeene linnen, de draat regt gras-groen, gedroogt zynde swart, maar het strand-geslagt blyft graauwachtig. Nog hebbenze dit onderscheid, dat de ryskens van de Landzoorte, meer dwers en uitgebreid staan, ook zig in veele kleendere ryskens verdeelen, ieder uitmakende een quastje van bladeren; daar en tegen aan de strandzoorte staan de bladeren uit de boofst-ryskens zelfs, en maken t'zamen een groote quast. De schorffe des stams is evener en roffer dan 't voorgaande.

De vruchten zyn niet langwerpig, maar rond, in de grootte van een roer-kogel, niet zo veel agter de bladeren gelyk 't voorgaande, maar aan 't uitterste der ryskens voortkomende, ook van diergelyke schubben gemaakt gelyk een Bisschops myter, dog die staan zo ordentlyk niet als aan 't voorgaande, en daar tusschen ziet men ook een witachtige schubbe, die 't zaad is; blyvende de gebeele vrucht mede vast aan malkander, al valt ze af; dog aan beyde zoorten vint men zelden dit kasachtige zaad, vermits 't zo dra de vruchten rypen, en de myters hun openen, daar uit valt, en met de wind weg stuyft. Het hout is gelyk aan de voorgaande, of wat roffer, en splyt ligter.

Op de Oostkust van Celebes, heeft men een zoorte van den Land-Casuaris-boom met een zeer dikken stam. De bladeren zyn wat korter en dikker dan aan de Amboinsche. De vruchten zyn zo groot als een Lemo Nipis, niet donker-geel of ros, maar graauwachtig, ook rondom met groote myters bezet, die wat wyd van malkander gapen; in haar midden hebbende een lange dunne schubbe, aan 't agterste of dikste eynd, daar in de zaad-kragt steekt.

De eerste of strand-Casuaris-boom, waft nergens dan op vlakke zandige stranden, ja zelfs op zo magere plaatsen, dat 'er geen gras-scheutje aldaar voortkomen kan, en dat meest op onbewoonde stranden, en kleene vlakke Eylandjes.

De tweede zoorte waft omtrent een kanon-schoot landwaart in, of wat verder, meest op vlakke bergen, die wel ter Sonne staan, aan de kanten van de bosschen, en om de *Caju Puti* boomen, als mede aan de oevers van vlakke en groote rivieren, niet veele by malkander gelyk de voorige, maar meest eenzaam, en hier en daar een.

By den Arabier *Beitharides*, vint men gewag gemaakt van een boom *Dyudar*, in 't Persiaans genaamt, en wert uitgelegt *Dæmonum arbor*, en gezegt te zyn een zoorte van *Sabina Indica*. Ik gisse dat zulx onze Casuaris-boom moet zyn, daarom Drommel-boom genaamt, om dat men een byzonder zuysen of fluyten op dezen boom hoort, als de wind waayt, diergelyken men ook op onzen Dennen-boom hoort, waar van 't gemeene volkje de oorzaak niet wetende, geloofst dat zulx eenige nikkers doen, die op den boom zitten.

Het is my zelfs gebeurt omtrent Ao. 1662. dat my een zulken tak van een voornaam Perzoon uit Ternaten wierde toegezonden, meynende, dat by my onbekent was, en met verwondering daar van schreef, dat het van een boom was, waar op men Orpheus met al zyn snarenspel konde booren, als de wind waayde.

Naam. In 't Latyn *Casuarina*, de eerste met de bynaam *Litorea*, en de andere van *Montana*; die ze voor een *Sabina Indica* wil houden, mag het mynent wegen wel doen, want ik beken dat by een gemengde satzoen en aard heeft van *Sabina*, *Dennen*- en *Cypressen-boom*. Op 't Duitfch *Casuaris-boom*, van gedaante der bladeren.

Op

e longinquo enim adparet circinnis quasi ornata. Ternatice *Liluwí*. Macassarice *Caju Angin*, & *Angi Angin*, h.e. arbor venti, quam ventus tantum in hac arbore excitet sonitum: Amboinice *Aysamara*, in Leytimora *Lour*. Loehæmea *Lauewul*. Baleyá *Caju Merack*, h. e. Pavonum arbor, quum ejus folia quodammodo Pavonis cristam referant; in Banda *Kullebur* & *Cullewur*. In Cerama Orientali *Ureul*: in Tambocco litorea species *Ucu*, quæ ab Amboinensi specie haud multum differt, terrestres vero species majores gerens fructus *Huay* & *Canjang Ya* vocatur, h. e. capitis medicamentum.

Locus. Per totam Indiam aquosam nota est hæc arbor, sed potissimum in Orientalibus ejus plagis, ut & in cunctis parvis planisque insulis, in Boreali Ceramæ ora totus tractus ab Hatoewensi sinu usque ad Waroe ultra viginti milliaria longus, & inhabitatus, adeo dense ab hisce arboribus est occupatus, ut e longinquo magnatis cujusdam hortum representet, Cupressis & Pinis constitum. In Java potissimum crevit circa fluvium *Carwang*, in Baleyá in montosa *Brattana* regione.

Uus. Hoc lignum optimum quoque foret ac durable tignum, ni tam grave esset, atque Amboinensibus nimis difficile casu. Bandanenses tamen & Loehonenses aliquando illud adhibent ad ædium postes & costas: Deciduas inveni arbores in Loehoe silva, externe circiter ad digiti crassitiem cariosas, interne solidas, integras, & instar lapidis duras. Lignum hoc porro optime focus inservit, unde & a Cinenfisibus Araci exustoribus quam maxime expetitur, quum ingentem excitet fervorem, ac diu durabiles præbeat carbonem, ac facile findi possit, aliud insuper admiscens ipsi lignum, quum vehementi calore cacabos nimium consumeret: Fabris etiam optimos tubi minitrat carbonem, quem in suam Macassarenses & Orientales Ceramenses illud potissimum adhibent, qui etiam pulveri pyrio componendo optime inserviunt contra nostræ nationis opinionem, quæ semper levissimum præfert lignum: Cum recenti cortice Ceramenses conterunt retium funes, ut in aqua marina sint durabiliores, quod alii ope *Roffu* efficiunt. Hujus arboris furculis non tantum arcus festivi ac postes exornantur in conviviis, sed Amboinenses quoque illos adligant dorsis gladiatorum suorum in vulgari ipsorum saltatione *Pyricha*, Malaice *Tsjacalilla* vocata.

Indigenæ quidam, ac præsertim *Moluccani*, non amant hujus arboris ramos in navigiis trans mare vehere, nimium timentes ventum, quum arbor hæc sit ventosa: Mihi saltem molestiam ac scrupulum moverunt, quod binas arbusculas in parva insula ex arena extirpatas mecum trans mare vehere vellem, ut illas horto meo mandarem, ubi & læte progerminarent, atque intra quatuor annorum spatium in altis excreverunt arbores, locus autem sub iis semper nudus ac sterilis erat, ob myriadem deciduorum foliorum.

Trunci cortex in usu Medico est ad *Beri Beri*, & trementes artus, si hi cum ipsius decocto sæpe fricentur & laventur: Foliorum decocto propinato Macassarenses abdominis tormina & colicas curant, maximæ etiam ipsius arboris nuces cum aqua contritæ & Emplastri forma fronti inlinitæ Cephalalgiam curant. Montana species hortis commissa & detruncata iterum progerminat. Hoc in ligno, quod Chinesis *Nonko* jubebat findi ad focum, quum is esset Araci exustor, reperta fuit rara & elegans *Dendritis Casuarina*, a nobis loco suo descripta.

Quidam mihi narrarunt, sese in Java & Sumatra crassas observasse hujus generis arbores, ex quarum truncis inferiore parte albicans exstillaret gummi, hoc vero in hisce Orientalibus insulis nunquam fuit perceptum.

Aquilæ marinæ nidos suos componunt in harum arborum maximis ramis, ut ex iis in mare prospiciant. Anno 1675. talis nidus in Manipa per ventum projiciebatur cum toto disrupto ramo, in quo scopuli frustum inveniebatur ab aquila depositum palmam vix magnum, cui adcreverant varia clari crystalli frusta, quorum maximum digitum longum erat, irregulare, & hexagonum, superius acuminatum: Rudes ac inperiti incolæ

Op Maleyts *Caju Tsjammara*, dat is Arbor Circinnorum, want van verre aan te zien gelykt by zeer wel vol bayrlokken te bangen. Ternaats *Liluwí*. Macassers *Caju Angin* en *Angi Angin*, dat is wind-boom, om dat 'er de wind zulk zuysen in maakt. Amboins *Aysamara*, en op Leytimor *Lour*. Loeboenees *Lauewul*. Baley's *Caju Merack*, dat is Paauwen-boom, om dat zyne bladeren eenigzints na een kuyf van een Paauw gelyken. Bandaes *Kullehur* en *Cullewur*. Op Oost-Ceram *Ureul*, op Tombocakaan's 't strand-geslagt *Ucu*, 't welk van 't Amboinsche geslagt niet veel verschilt, 'en 't Landgeslagt met de groote vruchten *Huay* en *Canjang Ya*, dat is hoofd-medicyn.

Plaats. Hy is door geheel water-Indiën bekend, dog meest in de Ooster-quartieren, en op alle kleene vlakke Eilanden; op de Noord-Kust van Ceram is de geheele streek van de Hatoewese bogt tot Waroe toe, over de twintig mylen lang onbewoond, en zo dicht met deze boomen bewaas, dat het van verre schynd een groote Heeren Tuyn te zyn, met Cipressen en Pyn-boomen beplant. Op Java heeft men de meeste omtrent de rivier *Carwang*. En op Baley in 't bergachtige van Brattan.

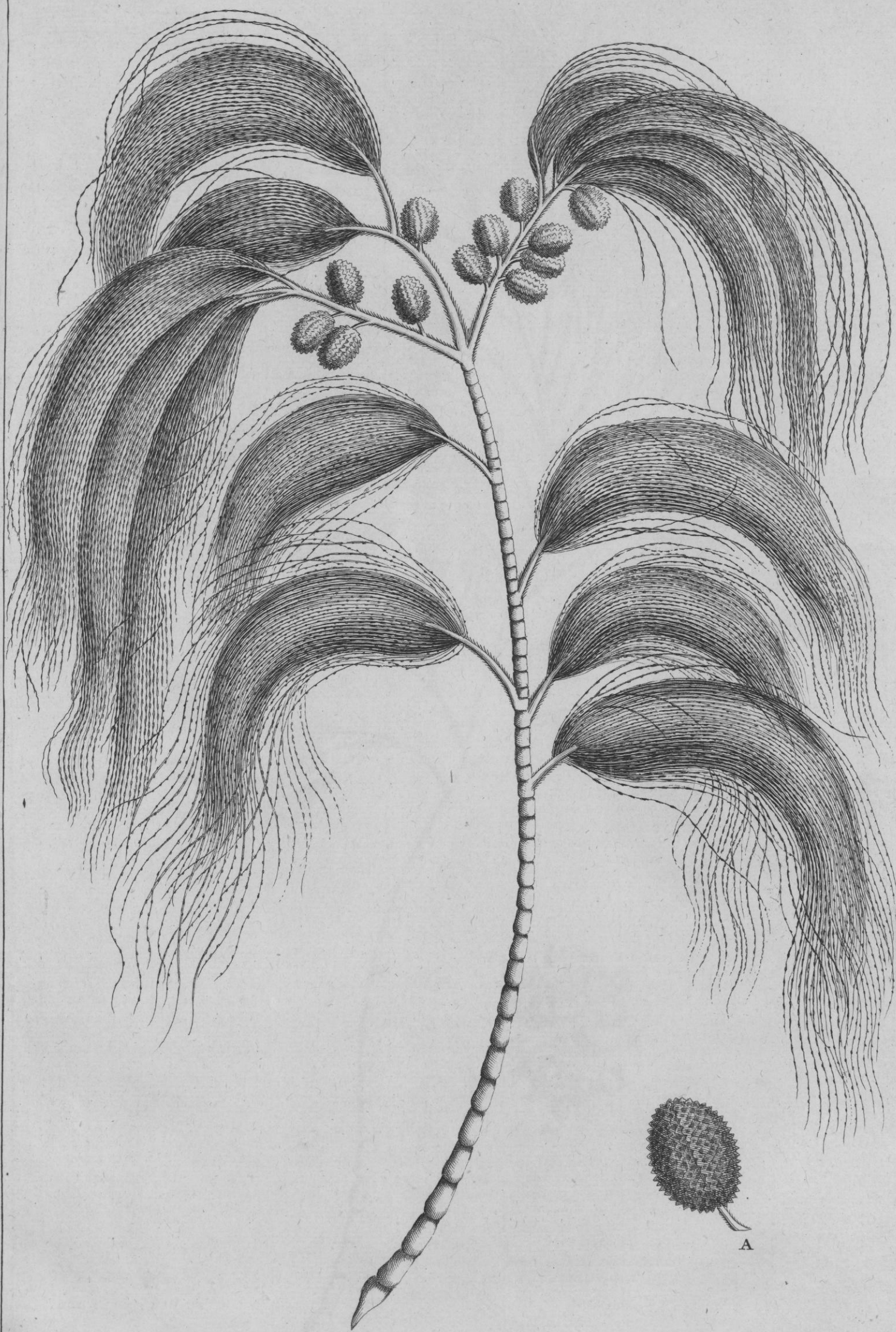
Gebruik. Dit hout zoude mede een goed en durabel timmerhout zyn, indien 't zo swaar niet was, en voor de Amboinezen al te moeyelyk om te kappen. Evenwel de Bandanezen en Loeboenezen gebruyken 't zomtyds tot stylen en ribben aan de buyzen. Ik heb omgevallene boomen op Loehoe in 't bosch gevonden, van buyten omtrent een vinger dik geheel vergaan, van binnen massief, gaaf, en steen-bard. Voorts is 't een treffelyk brandhout, en daarom van de Chineese Arak-branders zeer gezocht, om dat 't een felle hitte, en langduurige vuur geeft, zig ook ligt laat kloven; zy moeten dan nog ander hout daar onder laten mengen, om dat het anders met zyne sterke hitte de ketels te zeer verteert. Het geeft ook zeer goede Smitskoolen, waar toe het de Macassarers en Oost-Ceramers meest gebruyken, welke koolen ook dienen tot 't maken van buspoeder, tegens het gevoelen van onze Natie, die altyd van 't ligste hout daar toe nemen. Met de versche schorsse wryven de Cerammers de visch-lynen, om die in zeewater durabel te maken, gelyk anderen met *Roffu* doen. Met de telgen van deze boomen werden niet alleen de stylen en feest-bogen verciert op de Bruyloften, maar ook bindenze de Amboinezen agter op de rugge van haare swarden in haren gemeenen sward-dans, in 't Maleyts *Tsjacalilla* genaamt.

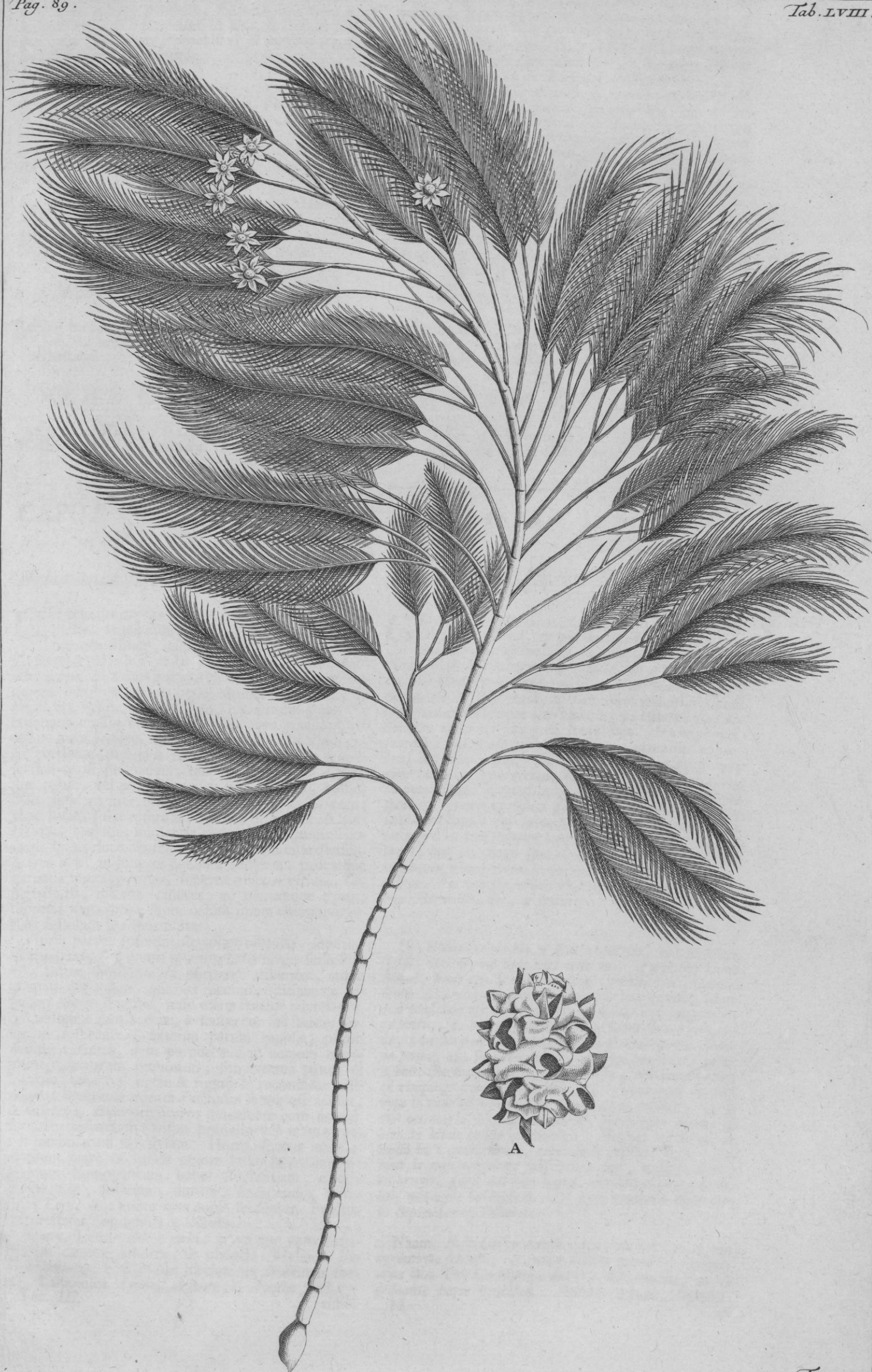
Zommige Inwoonders, en meest de Moluccanen, voeren deze takken niet geern in haer Vaartuygen over zee, vreemde, dat 'er een sterken wind zal komen, om dat 't van een wind boom is. Inmers ik heb eens moeyte met hun-lyden gehad, om dat ik een paar kleene boompjes op een Eyland uit het bloote zand uitgetrokken hadde, en met my over zee wilde voeren, om in myn Tuyn te planten, alwaar zy ook gelukkig opgekomen zyn, en in vier jaren tot hooge boomen wierden, dog de plaats daar onder bleef geduurig kaal, wegens de menigte van afvallende blaadjes.

De schorsse van den stam werd mede in de Medicynge gebruykt tegens de *Beri Beri*, en bevende leden, als men dezelve met de decoctie daar van dikwils wryft en wast. Met de decoctie van de bladeren gedronken, genezen de Macassarers het krimpzel en buikpyn, maar de groote nooten met water gewreven, en als een pleyster op 't voorhoofd gesmeert, geneest de hooftpyn. Het Land-geslagt in de Tuynen geplant, heeft men bevonden, dat afgekapt zynde, wederom uytfschiet. In dit hout, het welk den Chinees *Nonko* liet kloven tot brandhout, (want hy was een Amboinze Arak-brander,) is gevonden een raren en mooyen steen *Dendritis Casuarina*, van ons op zyn plaats beschreven.

Zommige hebben my verbaalt, datze op Java en Sumatra dikke boomen gezien hebben, uit wiens onderste stam een witachtige gom droop; dog zulx is in deze Oostersche Eilanden nooyt gezien.

De zee-Arends maaken baare nesten op de grootste takken van deze boomen, op datze van daar uytzigt in zee kunnen hebben. Anno 1675. wierd diergelyke nest op Manipa door de wind van boven neer geworpen, of brak met den gebeelen tak af, daar in bevonden men dat den Arend een stukje van een klip gebragt hadde, schaars een hand breed groot, daar aan vast gegroeyt waren verscheidene stukjes klaren Kristal, zynde 't grootste wel een vinger lang,





incolæ illud pro dendrite Aquilina habebant, vel saltem hujus arboris dendrite, sed erronee; tales enim lapides rupibus adcreſcunt in altis & frigidis montibus, ubi per imbres, procellas, & nimbos ſeparati, in fluviis ſæpe inveniuntur.

N. B. Memorati iſti Celebes majores fructus in magna Cerama quoque deſecti ſunt circa Camariam. In quodam ipſorum, vulgaribus majore, binæ Meſtica inventæ fuere diverſæ figuræ, quarum una rubra penitus & glabra, altera erat coloris fordide lutei inſtar Cera, cum ſcintillis quibusdam quaſi vitreis.

Tabula Quinquageſima Septima

Ramum exhibit *Casuarina litorea*.

Ubi Litt. A. Ejus fructum majori denotat forma.

Tabula Quinquageſima Octava

Ramum exhibit *Casuarina terreſtris*.

Ubi Litt. A. irregularem fructum *Casuarina Celebica* ſeu *Occu* repræſentat.

OBSERVATIO.

Casuarina a Valent. p. 222. itidem commemoratur, & in Tabula ſub No. LIX. exhibitur.

CAPUT QUINQUAGESIMUM PRIMUM.

Arbor nuda. Boa Tay Cambing. Ayune.

Uti regulus parvus magnæ ſefe lubens adſociat aquilæ, atque cum ipſa in altum avolat, ſic & hic arbuſculum, quæ altas tamen amat arbores ſilveſtres, prioribus vaſtis jungimus arboribus, creſcit autem in altum inſtar Abietis minoris, truncum gerens octo vel decem pedes altum, ſimplicem, & erectum, vel parum ſinuoſum, hic autem gigas vix brachium craſſus eſt, immo plerumque gracilior, at tamen inter frutices numerari non vult. Nullum gerit corticem, ſed ejus loco tenuem glabram & muſcoſam quaſi pelliculam, qua obducitur: Ejus rami ſunt pauci, vel potius longa & firma flagella, quibus folia inſident per binos ordines alternata & vaga: Hæc Lanſii folia referunt, ſed longiora ſunt, & flaccidiora, brevibus inſidentia petiolis, a ſeptem ad novem, immo decem pollices longa, binos cum dimidio & tres lata, in longum deſinentia apicem, paucaſque gerentia ſinuoſas coſtas, ſuperne obſcure viridia, ſeu nigricantia, inferne cinerea, ac plerumque exſeſa; ſuprema vero prope ſuum ortum unum alterumve gerunt foliolum ſeu ſquamulas.

Flores parvas referunt planasque burſulas, ſuperius acuminatas, ſed unum ipſarum latius magis ſinuoſum eſt, inſtar ſemilunæ ex purpureo rubentes, atque adunati dependent tenui ex racemo, ſpithamam vel pedem longo & ultra, huic etiam fructus adcreſcunt, qui oblongæ ſunt baccæ, aviculæ cor ſeu ſtercus hircinum referentes, externe parum ruſoſæ, primo pallide virentes, dein purpureæ, ac demum nigra inſtar maturorum prunorum, ſub externa pauca & ſuccoſa carne oblongum & ruſoſum reconditur oſſiculum: Semi-maturorum fructuum ſapor eſt acidus, & auſterus, maturorum vero dulceſcens cum notabili tamen adſtrictione inſtar prunellorum maturorum vel Jambosarum ſilveſtrium. Horum ſuccus inter edendum nigro os inſicit colore inſtar Myrtillorum: Lignum homogeneam habet ſubſtantiam, eſtque compactum, ſolidum, durum, & fucum, inſtar illius Kore, quo minor ejus copia ſubpletur. Fructus matureſcunt Septembri & Octobri.

Nomen. Latine Arbor nuda, quum non vero cortice, uti cæteræ arbores, ſit obducta: Malaice Boa Tay Cambing, h. e. pilulæ hircinæ ex fructuum forma. Amboinice Ayune, Ayunin, & Aynebu, in Ley-Tom. III.

timpo-

lang, onordentlyk, zes-boekig, en vooren gepunt. De onwetende Inlanders bielden 't voor een Arends-ſteen, of iets, dat in dezen boom gegroeyd was, beyde abuſivelyk, want diergelyke ſteenen aan de klippen in 't booge en koude gebergte groeyen, en aldaar door ſterken regen, of onweer afgeſlagen, in de rivieren gevonden werden.

N. B. De voorſchrevene groote vrucht van Celebes, is ook gevonden op groot Ceram, omtrent Camarien. In een van dezelve vrucht grooter als ordinariſ, zyn gevonden twee Meſticas van diverſche gedaante, de eene regt rood en glad, de andere vuyl was-geel, met eenige glimmetjes, als glas.

De zeven- en vyftigſte Plaat

Vertoont een Tak van de *Strands-Casuaris-Boom*.

Alwaar Lett. A. deſzelfs vrucht in grooter gedaante verbeeld.

De acht- en vyftigſte Plaat

Vertoont een Tak van de *Landt-Casuaris-Boom*.

Alwaar Lett. A. de ongeſchikte vrucht van de *Celebiſche Casuaris-Boom*, ofte de *Occu* verbeeld.

AANMERKING.

De *Casuaris-boom* komt mede voort by Valent. op pag. 222, en op de Plaat onder No. LIX. verbeeld.

LI. HOOFDSTUK.

De Naakte-Boom.

Gelyk het kleene konincken zig geern by de groote Arenden opboud, en met dezelve opvliegt, zo voeren wy hier op een kleen boomken, 't welk egter onder de booge Wout-boomen wil ſtaan, en zo bars opſchiet, als een Dennen-boompje van acht a tien voeten ſtams, die enkelt en regt ſtaat, of met weinige bogten, maar dien reus is niet boven een arm dik, ja meerendeels dunder, en egter wil by geen ſtruyk zyn. Hy heeft geen ſchorſſe, maar een even dun, en wat moſachtig buydekken, dat hem bedekt. De takken zyn weinig, of veel meer lange en ſtyve gerten, daar aan de bladeren ſtaan, in twee rygen verwiſſelt tegens malkanderen met wyde ſpatien. Dezelve gelyken de Lanze-bladeren, doch zyn langer en ſlapper, op korte ſteeltjes ſtaande, van zeven tot negen en tien duymen lang, twee en een half en drie breed, met een lange ſpitze, en weinig bogtige ribben, van boven zwart-groen, en van onderengrys, en meêſt doorvreten. De voorſte hebben by baren oorfpronk nog een of twee kleene blaadjes, of ſpitze.

Het bloeizel is als kleene platte beursjes, vooren toegeſpitſt, doch d'eene zyde bogt wat meer, gelyk een halve Maan, peers-rood, en hangen digt by malkander, aan een dunne ſteel van een ſpan, of een voet lang en meer, daar aan waſſchen ook de vruchten, de welke zyn langwerpige bezen, de herten van vogelen of bokke-ſtrond gelykende, van buyten wat rimpelig, eerſt bleek-groen, daar na paars, ten laaſten zwart, als rype pruymen, onder 't buitenſte weinige en zappige vleeſch, een langwerpige en rimpelige ſteen verbergende. De ſmaak van de half rype is zuur en wrang, in de gebeele zoetachtig, nog al met een merkelyke zamentrekking, gelyk rype Sleen, of bier te lande wilde Jamboeſen. Het zap verwet ook de mond in 't eeten zwart, gelyk de Myrtillen doen. Het bout is van eenparige ſubſtantie, digt, maſſief, hard, en bruyn, gelyk dat van Kore, verzettende zyne kleenheid met zyne bardigheid. De rype vruchten vind men in September en October.

Naam. In 't Latyn Arbor nuda; om dat by met geen eygentlyke ſchorſſe, als andere boomen bedekt is. Op Maleys Boa Tay Cambing, dat is, bokke-keutels, na de gedaante barer vruchten. Amboins Ayune, Ayunin, M